

Door de blinddoek: semiotiek van rechtspraak

Pieter Wisse

1. inleiding

Een ander woord voor semiotiek is tekenleer. Omdat spraak een kwestie van tekens is, zeg maar letterlijk, komt rechtspraak voor semiotische beschouwing in aanmerking. Hier benut ik daarvoor een referentiekader: semiotische enneade (Wisse, 2002). Aan Vrouwe Justitia's spreekwoordelijke blinddoek is de karakteristieke communicatieve opstelling ontleend van wie als rechter spreekt. Zo laat zich rechtspraak in maatschappelijk verkeer verhoudingsgewijs eenvoudig en opbouwend duiden met het oog op stelselmatige, dus infrastructurele voorzieningen voor informatieverkeer (Wisse, 2013)

2. dominante schriftcultuur

Het volgende beeld bedoelt de metafoor van de blinddoek te verduidelijken. De rechter zit in een vensterloze kamer, met doorgaans ook de deur gesloten. Zij doet haar werk vooral door documenten te bestuderen die naar binnen worden geschoven door een kier onder de deur. Op haar beurt stelt ook zij documenten op en schuift ze in tegenovergestelde richting door die kier, naar buiten dus. Soms gaat de deur open. Er komen mensen binnen, waarna de deur gauw weer dicht gaat. Zij kunnen dan (ook) iets tegen de rechter zeggen respectievelijk iets van haar te horen krijgen. Vervolgens gaat de deur slechts weer eventjes open om die mensen netzo gauw weer te laten vertrekken.

Inmiddels wordt die kier overigens steeds minder gebruikt. In toenemende mate is documentatie zgn digitaal beschikbaar en het vervoer ervan lukt via een draad, of draadloos. Zulke gemoderniseerde communicatie doet echter niets af aan het door-en-door tekenkarakter van de rechterlijke arbeid in haar betrekkelijke isolement, integendeel.¹

Die rechterlijke afstandelijkheid bedoelt onpartijdigheid te bevorderen. De rechtspraak als een overheersende schriftcultuur vestigt inherente controleerbaarheid.

Wie een geschil voorlegt aan de rechter ter beslechting dóór haar, moet dus opschrijven waarom 'het' gaat. Als partij in een procedure wijst zij daarbij de tegenpartij aan. Ook die andere partij moet opschrijven waarom 'het' gaat, maar ditmaal volgens háár. Wat 'het' is waarover de rechter (ook) moet beslissen, kan die andere partij bij die gelegenheid eventueel aanvullen. En eventueel kan de ene partij weer dáárop reageren met nadere documentatie. Natuurlijk 'ziet' de rechter dat allemaal pas, nadat het inderdaad opgeschreven is en door de partijen door de al dan niet digitale kier geschoven.

De rechter volgt wat er achtereenvolgens zoal aan documentatie binnenkomt. Daarin kan zij aanleiding zien om op haar beurt ook tussendoor iets te laten weten. Dat gebeurt dus eveneens in de 'vorm' van documentatie.

¹ Zoals Loth (2012, p. 21) opmerkt,

[z]owel voor de rechter als de historicus geldt dat zij doorgaans zelf geen getuige zijn geweest van die gebeurtenis en daarom slechts indirect toegang hebben tot de werkelijke toedracht, namelijk via getuigenissen, processen-verbaal, afbeeldingen, of andere bronnen.

3. finale regeling van inschikkelijkheid

Het heeft er alles van weg, dat de partijen elk met de rechter communiceren. In hoofdzaak doen de partijen dat echter wel degelijk met elkaar. De ene partij wil immers ‘iets’ van de andere partij, en omgekeerd.

Via de rechter kunnen zij dat slechts met vastgelegde tekens proberen te bereiken. Au fond is elk teken een verzoek tot inschikkelijkheid (Wisse, 2002; Engels: every sign is a request for compliance). Kortom, in het algemeen faciliteert de rechter hun onderlinge (!) verzoeken.² Nogmaals, voor de betekenis van verzoek geldt hier semiotiek als context en telt dus elk teken als zo'n verzoek. De juridische betekenis(sen) van verzoek(schrift) is (zijn) veel toegespitster. De rechter dient allereerst te waarmerken dat partijen over en weer aandacht besteden aan uitgewisselde tekens-als-evenzovele-verzoeken-op-hun-semiotisch. Wie desondanks volhardt in onthouding van aandacht, neemt aldus het risico geloofwaardigheid bij de rechter te verliezen met gevolgen van dien voor háár uitspraak.

(Want) haar bijzondere bevoegdheid geldt daarenboven zoiets als kortsluiting. De rechter geeft aan het geschil in formele zin eindigheid doordat zij binnen een opgelegde termijn beslist welke partij(en) op welke manier(en) moeten (in)schikken. Zij hoeft daarvoor aan het ene noch andere verzoek te voldoen, maar velst een eigen oordeel.³ Haar uitspraak is semiotisch gezien eveneens een teken, en als zodanig bedoeld als afsluitend verzoek tot inschikkelijkheid.⁴

Ook en vooral met haar uitspraak moet de rechter een regime van controleerbaarheid volgen. Op inhoud doet zij dat als regel door te verwijzen naar ... regels.

4. via-de-rechter-spraak

Toegegeven, in menig opzicht is bovenstaande schets een karikatuur van rechtspraak. Bijvoorbeeld, zowat alles juridisch ontbreekt eraan resp. verschijnt vèrtekend. Mijn punt is echter dat er als semiotisch hoofdschema niets mee mis is.⁵

Rechtspraak is niet alleen een rechter die spreekt. Tijdens een gerechtelijke procedure spreken, nou ja, vooral schrijven, mensen in bepaalde, gevarieerde hoedanigheden over hoe ‘het’ volgens hen wàs en hoe zij ‘het’ mede en vooral op grond van hun ervaringen toekomstig willen. Eerder kwamen zij er onderling blijkbaar niet uit.

Doordat minstens één van hen de rechterlijke macht inschakelt, doet weliswaar de rechter uiteindelijk uitspraak, maar komt haar bemoeienis daaraan voorafgaand neer op facilitering van via-de-rechter-spraak (met eventueel haar nadere regieaanwijzingen). Wat de formele positie van de rechter echter verandert, is dat wat nu procedurele partijen zijn elkaar niet langer behoeven te overtuigen. Daarentegen spreken zij de rechter aan, die dus allesbehalve passief doorgeefstation van tekens is. Zij proberen voortaan de rechter te overtuigen; daarbij kijkt (en luistert) de rechter niet zozeer naar de partijen die schrijven (en spreken), maar naar het – ontbrekende – recht dat hij (h)erkent in hun beweringen.

² Loth (2012, p. 15):

Het standaardvoorbeeld is een civiele procedure waarin twee partijen pretenderen dat hun versie van de feiten de ware is.

³ Hoewel Code (1987) haar betoog niet toespitst op rechterlijke oordeelsvorming is haar kwalificering “epistemic responsibility” daarop uiteraard bij uitstek van toepassing.

⁴ Indien van toepassing is de mogelijkheid van (hoger) beroep steeds verondersteld.

⁵ Volgens onze opvatting van semiotiek maakt hermeneutiek onderdeel ervan uit, te weten interpretatie van tekens. Dat betreft echter als het ware slechts het halve verhaal. Semiosis als cyclisch verschijnsel betreft tevens interpretatie vóór tekens (en andere gedragingen). Populairder gezegd, een mens neemt tekens waar en brengt ze voort (als evenzovele verzoeken tot inschikkelijkheid).

De rechter bepaalt van wie welke inschikkelijkheid nota bene dwingend wordt verlangd. Of de rechter op haar beurt partijen heeft overtuigd van de rechtvaardigheid enz. van haar uitspraak, heeft weliswaar invloed op hun al dan niet medewerking aan de uitvoering, maar doet zelfs principieel niet ter zake.

5. in verkeersopzicht (n)iets bijzonders?

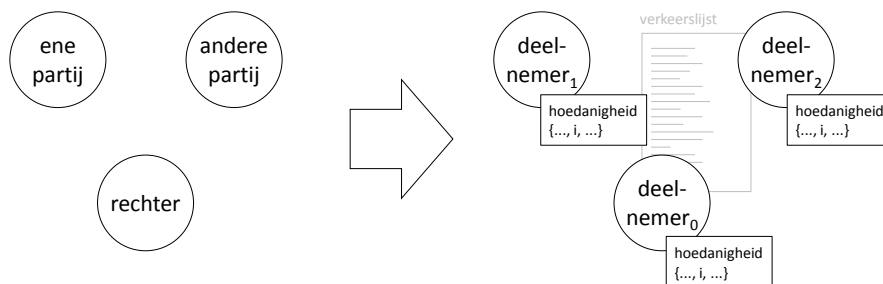
In semiotisch opzicht kan rechtspraak gelden ter classificering van een gedeelte van maatschappelijk informatieverkeer. Door dat zo te stellen ligt het voor de hand om ook voor dat verkeer zoveel mogelijk infrastructurele voorzieningen te benutten.

Let wel, het uitgangspunt is daardoor verlaten om als het ware blind strikt eigen voorzieningen te treffen om vervolgens het gebruik ervan eenzijdig aan partijen op te leggen (met alle weerstand enz. van dien). Eventuele (!) extra hulpmiddelen zijn slechts nodig voor reële behoeften waarin de infrastructuur voor informatieverkeer kennelijk niet voorziet, en dat evenmin op redelijke termijn doet. De vraag moet dus luiden, of er aan rechtspraak *qua informatieverkeer* iets bijzonders is.

Dat valt reuze mee, hoe uniek zelfs in formele zin rechtspraak in allerlei andere opzichten is, en moet zijn. Zeker omdat facilitering beperkt is tot geschriften, blijkt rechtspraak dankzij procedurele formalisatie een toonbeeld van heldere verkeersregeling.

6. over deelnemers, en hun hoedanigheden

Zowel de procedurele partijen als de rechter zijn verkeersdeelnemer. Vanuit de algemenere positionering als deelnemer kan elk van hen bij rechtspraak betrokken zijn in één of meer, zeg maar, hoedanigheden. In figuur 1 staat bedoelde veralgemeniserings­slag verbeeld. Het betreft een procedure met twee partijen. De opzet geldt echter ook voor méér partijen, want dat zijn dan ‘gewoon’ extra deelnemers in bijbehorende hoedanighe(i)d(en).

figuur 1: allemaal verkeersdeelnemers, in karakteristieke hoedanighe(i)d(en).

Voor alle deelnemers toegankelijk hangt, overdrachtelijk gesproken, ergens een lijst. Daarop staan voor elke hoedanigheid de mogelijke – inclusief verplichte – tekens ge­classificeerd. Per tekensoort voorziet de lijst tevens in aanwijzingen voor vorm, inhoud en uitwisseling. Ook hoe de rechter met partijen communiceert, past in dit stramien.

Evenmin maakt het uit om welke sector van recht(spraak) het gaat. Dergelijk onderscheid kan met hoedanigheid verdisconteerd zijn, of voor elke (deel)sector hangt er domweg een aparte lijst.

Maar wacht eens even! Het gaat met rechtspraak natuurlijk wel om vertrouwelijke informatie. Over en weer moeten deelnemers kunnen vertrouwen op elkaars identiteitstelling, zgn authenticatie. Er moet voldoende geborgd zijn, dat een verzonden teken precies bij de geadresseerde(n) aankomt, en nergens anders. Voorts mag geregistreeerde informatie

uitsluitend beschikbaar zijn voor wie ertoe geautoriseerd is, terwijl de zgn integriteit van die informatie voldoende moet vaststaan.

Klopt, dat is allemaal met nadruk geldig voor rechtspraak. Het is echter niet onderscheidend. Aan diezelfde eisen moeten immers voorzieningen voldoen voor allerlei ander informatieverkeer. Zoiets als de logica van infrastructuur bestaat eruit om verkeer van het zoveel grotere aantal deelnemers met dezelfde voorzieningen te faciliteren.⁶

7. met verkeersinvulhoek beheersbaar veranderen

Begin met het aanleggen van de lijst met geclassificeerde verkeersbewegingen.⁷ Wacht niet tot de lijst voor de rechtspraak volledig is. Want dat is hij toch nooit. En als het voor enig moment al kan, verandert hij telkens.

Selecteer een klasse van tekens die uitgewisseld kunnen of zelfs moeten worden. Kenmerkend is als afzender een deelnemer in een bepaalde hoedanigheid, met één of meer andere deelnemers in respectievelijke hoedanigheden als ontvanger. Een criterium waaraan voldaan moet zijn, is beschikbaarheid van infrastructurele voorzieningen (want dan hoeft er aan middelen verder – vrijwel – niets te gebeuren).

Werk de lijst af. Stel de keuze voor tekenklassen waarvoor (nog) geen infrastructuur voor informatieverkeer bestaat zo lang mogelijk uit.

Is eigen initiatief voor het opzetten van een verkeersvoorziening onvermijdelijk, maak er dan van meet af aan één van die infrastructureel geschikt is. Dat lijkt duurder enzovoort, maar pakt juist kwalitatief beter, dankzij abstrahering goedkoper, enzovoort uit.

literatuur

Code, L., *Epistemic Responsibility*, University Press of New England, 1987.

Loth, M.A., Wat wij vinden wanneer wij de waarheid vinden; een rechtstheoretische bijdrage, in: *Waarheid en waarheidsvinding in het recht*, Handelingen Nederlandse Juristen-Vereniging, 142^e jaargang/2012-I, Kluwer, 2012.

Ministerie van Binnenlandse Zaken, *Besluit informatievoorziening in de rijksdienst 1990*.

Wisse, P.E., *Semiosis & Sign Exchange, design for a subjective situationism*, Information Dynamics, 2002.

———, *Zie het als verkeersmiddel!*, 2013.

16 december 2014, webeditie 2015 © Pieter Wisse

⁶ Een tussenweg volgt uit het onderscheid tussen systeembeheer en informatiebeheer (Ministerie van Binnenlandse Zaken, 1990). Informatieverkeer voor verschillende doel(groep)en kan worden gefaciliteerd met aparte, maar in opzet gelijke systemen.

⁷ Nota bene, wat voor *voorzieningen* voor informatieverkeer beslist vermeden moet blijven is de insteek volgens sector resp. organisatieonderdeel van rechtspraak. Dat leidt onherroepelijk tot op z'n gunstigst nodeloze duplicatie van voorzieningen. Omdat ze geheid onderlinge afwijkingen vertonen, als ze het al 'doen,' blijft heuse infrastructuur zelfs onbereikbaar en daarmee optimale facilitering van informatieverkeer voor o.a. rechtspraak.